

**Roman Baron, *Między Polską i Czechami. W optyce historyka z Brna*,
Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009, ss. 281**

Nakładem Wydawnictwa Adam Marszałek ukazała się książka *Między Polską i Czechami* autorstwa Romana Barona, historyka koncentrującego się w swych badaniach na problematyce stosunków polsko-czeskich (czechosłowackich). Książka Romana Barona nie jest monografią, ale zbiorem studiów, referatów konferencyjnych i analiz powstałych w ciągu ostatnich 11 lat, w większości już publikowanych. Artykuły te ukazywały się jednak na ogół w wydawnictwach niskonakładowych i trudno dostępnych, czeskich i polskich, stąd niewątpliwie celowe było przedstawienie ich polskiemu czytelnikowi, zwłaszcza że – jak podkreśla autor wstępu Marceli Kosman – „tworzą one monotematyczną całość”¹.

Opublikowana książka zawiera przedmowę pióra Marcelego Kosmana i 17 artykułów dotyczących stosunków polsko-czeskich (czechosłowackich) w XIX i XX wieku. Przede wszystkim polsko-czeskich (czechosłowackich) kontaktów naukowych i politycznych zwłaszcza w czasie II wojny światowej, szkolnictwa polskiego na terenie Śląska w końcu XIX i na początku XX wieku, wzajemnego postrzegania się Czechów i Polaków i powstałych w związku z tym stereotypów. Część artykułów dotyczy także stanu badań nad stosunkami polsko-czeskimi (czechosłowackimi), a w szczególności zmian, jakie dokonały się w tej dziedzinie po 1990 roku.

W przedmowie Marceli Kosman przedstawił sylwetkę i dorobek naukowy Romana Barona. Zwrócił przy tym uwagę na jego związek „na równi z kulturą czeską, jak i polską”², co umożliwi nie tylko swobodne operowanie źródłami i literaturą z obydwu krajów, ale daje także możliwość wnikliwego i wielostronnego spojrzenia. Roman Baron nie ucieka jednak od spraw trudnych, a bliskich mu osobiście, podejmując w swych pracach problematykę rodzinnego Śląska (Zaolzia). Warto podkreślić, że pojawiają się w nich także wątki związane z Krakowem, miastem, w którym Autor przez kilka lat mieszkał.

Artykuły zawarte w książce zostały podzielone na pięć grup problemowych: *I. Próby integracji Europy Środkowo-Wschodniej*, *II. Polska oświata na południowo-zachodnich kresach*, *III. W świetle polskiej i czeskiej historiografii*, *IV. Kontakty polskich i czeskich historyków*, *V. Wzajemne opinie*.

Pierwszą grupę tworzą trzy artykuły. Rozpoczyna ją tekst *Europa Środkowo-Wschodnia między wielonarodowymi imperiami, federacjami a państwami narodowymi (próba syntetycznego spojrzenia)*, w którym Autor przypomina sposoby, jakimi próbowano opi-

¹ R. Baron, *Między Polską i Czechami. W optyce historyka z Brna*, Toruń 2009, s. 12.

² Ibidem, s. 7.

sać i zdefiniować region, oraz koncepcje jego zorganizowania, zresztą nie tylko polskie i czeskie. Zwraca uwagę na charakterystyczne dla regionu cechy i ich zmienność w procesie historycznym. Na zakończenie snuje rozważania na temat obecnej sytuacji państw środkowoeuropejskich i dylematów, jakie przed nimi stają. Dwa pozostałe artykuły: *Koncepcja polsko-czechosłowackiej konfederacji w najnowszych opracowaniach historyków czeskich*; *Plany tworzenia polsko-czechosłowackiej konfederacji a sprawa Zaolzia (1940–1942)*, niejako rozwijają poruszone wcześniej wątki. Autor omawia w nich prace historyków czeskich (faktycznie także niektóre prace historyków słowackich) na temat prób zorganizowania konfederacji polsko-czechosłowackiej w czasie II wojny światowej i zajmuje się wpływem problemu Zaolzia na tę kwestę. Zwraca uwagę, że choć – zarówno w okresie międzywojennym, jak i w czasie II wojny światowej – Zaolzie było „soczewką, w której najbardziej uwidoczniły się wszelkie wzajemne nieporozumienia i konflikty”³, problem ten był jedynie pretekstem do zerwania polsko-czechosłowackich rozmów na temat konfederacji w 1942 roku. Faktycznie o zerwaniu zdecydowała postawa Związku Radzieckiego wobec tego projektu.

Problematyce Zaolzia poświęcony jest też następny blok tekstów. Zawiera on dwa artykuły dotyczące polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim i pograniczu śląsko-morawskim na przełomie XIX i XX wieku: *Z problematyki polskiej oświaty na pograniczu Śląska i Moraw (Działalność Towarzystwa Szkoły Ludowej na Kresach Ostrawskich na początku XX wieku)*; *Polskie Gimnazjum Realne im. Juliusza Słowackiego w Orłowej na Śląsku Cieszyńskim (1909–1919)*. Pierwszy omawia działalność Towarzystwa Szkoły Ludowej na tym obszarze, drugi Polskiego Gimnazjum Realnego w Orłowej, którego powstanie było najbardziej trwałym efektem tej działalności. Nie tylko podsumowują one dotychczasowy stan wiedzy na ten temat, ale wyraźnie go poszerzają. Obydwa artykuły oparte są bowiem na szerokiej podstawie źródłowej, Autor wykorzystał przy ich pisaniu liczne i różnorodne materiały archiwalne. Warto zaznaczyć, że pisał o swych stronach rodzinnych i instytucji, z której tradycją był bezpośrednio związany, niewątpliwie ułatwiło mu to dotarcie do części materiałów, ale też dało szansę uzupełnienia naszej wiedzy o szczegóły trudne do ustalenia przez kogoś z zewnątrz.

Najliczniejsza, a co za tym idzie najobszerniejsza, jest seria artykułów dotyczących czeskich i polskich badań nad dziejami obydwu krajów i narodów oraz historią wzajemnych stosunków. Wśród nich zwracają uwagę dwa pierwsze artykuły, w których R. Baron przedstawił czeskie badania nad historią Polski i najnowsze, głównie polskie, badania nad stosunkami polsko-czeskimi: *Dorobek czeskiej historiografii na polu badań nad dziejami Polski okresu zaborów*; *Wzajemne stosunki u progu współczesności. Stan badań na początku XXI wieku*. Pisząc o pracach czeskich historyków zajmujących się dziejami Polski i Polaków w XIX wieku, zastrzegł się, że jego celem było „pokazanie głównych tendencji zainteresowań badawczych, najważniejszych osiągnięć i ogólnej sytuacji na progu XXI wieku”⁴, należy jednak podkreślić, iż oprócz przypomnienia dorobku postaci znanych twórców istotnych prac i inspiratorów badań nad przeszłością Polski (m.in.: J. Bidla, J. Macůrka, V. Žáčka, A. Grobelnego, Z. Hájka, J. Valenty) przedstawił niezwykle szeroką i różnorodną gamę tematów, którymi zajmowali się mniej znani

³ Ibidem, s. 46.

⁴ Ibidem, s. 107.

w Polsce historycy czescy⁵. Roman Baron nie ograniczył się do przypomnienia prac historyków, ale zwrócił uwagę także na dorobek filologów sięgających po tematy związane z historią Polski (m.in.: M. Szykowski, K. Krejčí, M. Kudělka, J. Pelikán). Ten ciekawy przegląd czeskich badań kończy się jednak smutną konstatacją na temat osłabnięcia zainteresowań problematyką dziejów Polski i Polaków w XIX wieku wśród historyków czeskich, ale także i polskich nad historią Czech i stosunków polsko-czeskich w tym okresie. Temat ten powraca w kolejnym artykule przedstawiającym nowe prace historyków polskich badających historię Czech i stosunki polsko-czeskie w XIX i XX wieku. O ile polskie badania nad wiekiem XX zostały szeroko omówiono, to badaniom nad „długim” wiekiem XIX poświęcono w nim niewiele miejsca, bo i niewiele pozycji jest do omówienia⁶. Fakt ten można tłumaczyć kilkoma czynnikami, które wymienia R. Baron (zmiany pokoleniowe wśród historyków, wzrost zainteresowań badaniami nad historią XX wieku, likwidacja części instytucji mogących koordynować polskie i czeskie badania). Niewątpliwie słuszna jest jednak także jego uwaga, że „Zainteresowanie specjalistów z Polski tą problematyką w znacznym stopniu odzwierciedlało znaczenie i stan stosunków politycznych między obydwoma państwami czy narodami w poszczególnych okresach historycznych”⁷. Pozostałe trzy artykuły zawarte w tym bloku dotyczą kwestii szczegółowych: *Kultura polityczna we współczesnej historiografii polskiej*; *Bracia czescy w Polsce w świetle prac Jaroslava Bidla (Z rozważań nad problemem komunikacji)*; *Polscy więźniowie w Szpilbergu jako temat badań historycznych*, ale i one stanowią okazję do przypomnienia niektórych postaci i podejmowanych przez nie tematów. W artykule dotyczącym kultury politycznej znajdujemy nie tylko omówienia literatury, ale także interesujące – zapewne szczególnie dla czytelnika czeskiego – uwagi na temat uwarunkowań i ograniczeń rozwoju historiografii polskiej i czeskiej.

Czwarty blok artykułów poświęcony jest kontaktom polskich i czeskich historyków. Roman Baron pisze jednak nie tylko o współpracy historyków, ale i innych przedstawi-

⁵ Moim zdaniem można by tę listę uzupełnić o tematy związane ze stosunkami polsko-ukraińskimi w Galicji i czesko-ukraińskimi. Podejmowali je czescy historycy i często pojawiał się w nich wątek polski. R. Baron wymienia wprawdzie pracę P. Kalety poruszającą ten wątek (R. Baron, op. cit., s. 106), ale na temat stosunków czesko-ukraińskich pisali także inni historycy, choćby V. Hostička (V. Hostička, *Spolupráce Čechů a haličských Ukrajinců v letech 1848–1849*, „Rozpravy Československé Akademie Věd”, Řada společenských věd, Ročník 75, Sešit 12, Praha 1965) czy wspomniany już V. Žáček (V. Žáček, *Ze styků Čechů a západních Ukrajinců v revolučních letech 1848 a 1849* [w:] *Z dějin československo-ukrajinských vztahů. Slovenské štúdie I*, Bratislava 1957, s. 351–374). Omawiając czeskie prace dotyczące spraw polskich, R. Baron wymienił artykuł D. Gawreckiego na temat polskich partii politycznych na Śląsku Cieszyńskim opublikowany w 2000 roku (R. Baron, op. cit., s. 105, przyp. 84). Podobny artykuł D. Gawrecki opublikował w 2005 roku w pracy zbiorowej w na temat partii politycznych na ziemiach czeskich i w Czechosłowacji (D. Gawrecki, *Polské politické strany* [w:] J. Malíř, P. Marek a kolektiv, *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*, I Díl: *Období 1861–1938*, Brno 2005, s. 495–509). Kwestię tę poruszył także J. Malíř w artykule dotyczącym szerszej problematyki opublikowanym w wydawnictwie *Die Habsburgermonarchie 1848–1918* (J. Malíř, *Die Parteien in Mähren und Schlesien und ihre Vereine* [w:] *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Bd. VIII: *Vereine, Parteien und Interessenverbände als Träger der politischen Partizipation* [1. Teilband], Wien 2006, szczególnie s. 794–797).

⁶ Warto dodać, że oprócz wspomnianych przez R. Barona badaczy, problematyką stosunków polsko-czeskich w XIX wieku zajmował się ostatnio także mieszkający w Polsce historyk czeski Jan Pešina (J. Pešina, *Czeski ruch narodowy w latach 1867–1873 w opinii „Dziennika Poznańskiego”*, „Kronika Miasta Poznania. Raptularz poznański” 2003, s. 87–97).

⁷ R. Baron, op. cit., s. 108.

cieli elit społeczno-politycznych w końcu XIX i na początku XX wieku. Śledzi ich kontakty w dwóch pierwszych artykułach zawartych w tej części książki: *Kraków – miejsce kontaktów polskich i czeskich elit społeczno-politycznych na przełomie XIX i XX wieku (wybrane zagadnienia)*; *Z kontaktów polskich i czeskich historyków u progu nowoczesnej historiografii*. Lektura tych tekstów zdaje się potwierdzać przytoczoną przez Autora opinię Juliana Dybca o słabości ówczesnych polsko-czeskich kontaktów naukowych⁸, jednak niewyzyskane materiały archiwalne, na które powołuje się R. Baron, i badania prowadzone obecnie przez historyków polskich i czeskich dają szansę jej weryfikacji⁹. Omawiane artykuły pokazują także rolę Krakowa jako jednego z głównych ośrodków polsko-czeskiej współpracy naukowej. Dla okresu poprzedzającego I wojnę światową wydaje się to naturalne, choćby z tej racji, że miasto to było wtedy bodaj najważniejszym z polskich centrów naukowych, a Galicja i ziemie czeskie wchodziły w skład jednego państwa – monarchii habsburskiej. Warto jednak zwrócić uwagę, jak wielu wymienionych w książce R. Barona naukowców czeskich zajmujących się problematyką polską związanych było z Krakowem i z Uniwersytetem Jagiellońskimi także w późniejszym okresie¹⁰. Artykuł *Badania nad dziejami kultury politycznej a współpraca polskich i czeskich historyków u progu XXI wieku* mówi nie tylko o kontaktach polskich i czeskich historyków, ale nawiązuje także do wątków poruszonych w poprzednim bloku tekstów.

Ostatnia część książki Romana Barona dotyczy opinii i stereotypów, jakie funkcjonowały i funkcjonują w środowiskach czeskich i polskich na temat drugiej strony. W artykule *Wokół stereotypów Czechów i Polaków* Autor przypomniał historię badań nad stereotypami w Czechach i Polsce, zwrócił przy tym uwagę na trudności, jakie badania te napotykały, zwłaszcza w Czechosłowacji. Dokonał przeglądu najnowszych prac podejmujących ten temat i zawartych w nich ustaleń, zasygnalizował także pozytywne zmiany, jakie dokonały się, zwłaszcza w ocenie Polaków przez Czechów po 1990 roku. W dwóch kolejnych tekstach: *Obraz Polski i Polaków wśród czechosłowackich elit politycznych na emigracji (1939–1945)*; *Elity polityczne na emigracji 1939–1945*, podjął próbę rekonstrukcji postrzegania przez polityków czeskich i polskich będących na emigracji w Londynie obydwóch narodów i wyjaśnienia, co na ich obraz wpływało. Artykuły te nawiązują tematyką do tekstów zawartych w bloku pierwszym. Książkę kończy artykuł *Współczesna Polska w perspektywie historycznej (czeski punkt widzenia)*, w którym R. Baron wskazał czynniki wpływające na stosunki polsko-czeskie i na kształtowanie się nowego wzajemnego obrazu, szczególnie w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat. Jego wymowa jest zdecydowanie optymistyczna.

Lektura całości pracy Romana Barona nie nastraja już jednak tak optymistycznie. Pokazuje ona bowiem także i problemy, przed którymi stoją historycy polscy i czescy. Okazuje się, że w ciągu ostatnich kilkunastu lat wyraźnie zmalało zainteresowanie historyków przede wszystkim polskich, ale także i czeskich, tematyką związaną z wzajemnymi kontaktami, dotyczy to zwłaszcza badań nad XIX wiekiem. Wprawdzie pojawiło się

⁸ Ibidem, s. 200, przyp. 31.

⁹ Zob. np. niedawno opublikowany tom korespondencji czeskich i polskich orientalistów przygotowany wspólnie przez czeskich i polskich historyków: *Korespondencja Tadeusza Kowalskiego z Janem Rypką i Bedřichem Hroznym*. Opracowali: E. Dziurzyńska, M. Ďurčanský, P. Kódera, Kraków 2007.

¹⁰ Na Uniwersytecie Jagiellońskim studiowali lub odbywali staże m.in.: J. Bidlo, J. Macůrek, A. Grobelny, K. Krejčí, J. Pelikán. M. Szykowski przed objęciem katedry w Pradze był profesorem UJ.

ostatnio kilku historyków czeskich młodego pokolenia, którzy podjęli tematy związane z historią Polski i Polaków w XIX wieku, ale niektórzy z nich – jak można sądzić – rezygnują z zajmowania się tą problematyką¹¹.

Podsumowując, należy stwierdzić, że omawiana książka jest z pewnością godna uwagi i potrzebna. Nie tylko poszerza naszą wiedzę na temat historii Czechów i Polaków w XIX i XX wieku i daje przegląd badań polskich i czeskich na temat wzajemnych stosunków¹², ale także skłania do głębszych refleksji. Że nie zawsze są to refleksje optymistyczne, to już inna sprawa¹³.

Stanisław Pijaj

¹¹ Przykładem może być J. Županič, którego ostatnie prace dotyczą heraldyki i genealogii rodzin zamieszkujących monarchię habsburską.

¹² Część tekstów umieszczonych w książce śmiało można uznać za ważne uzupełnienie artykułów zawartych w pracy: *Česká polonistika a polská bohemistika. Polonistické studie v České republice a bohemistické studie v Polské republice v posledních třiceti letech. Historické a filologické obory. Polskie badania bohemistyczne i czeskie badania polonistyczne w ostatnim trzydziestoleciu. Nauki historyczne i filologiczne*, pod red. R. Gładkiewicza, M. Myški, Praha 1995 i innych podobnych publikacji.

¹³ Na koniec parę uwag krytycznych, nie są one jednak skierowane do Autora, ale do wydawnictwa i redaktora tomu. Wydawnictwo powinno, moim zdaniem, włożyć więcej wysiłku w redakcję i korektę. Pozwoliłoby to uniknąć przykrych błędów (zob. np. s. 235, wers 20). Nie wiem także, czy najlepszym rozwiązaniem jest, aby osoby wymienione w książce występowały w indeksie dwukrotnie, jako bohaterowie narracji i jako autorzy tekstów (w tym wypadku podawano jedynie sygiel imienia). Książka R. Barona jest zbiorem studiów powstałych w różnym okresie, naturalne jest, że w tej sytuacji muszą znaleźć się w niej powtórzenia. Rolą redaktora tomu jest jednak zasugerowanie autorowi wprowadzenie zmian do przeznaczonych do publikacji tekstów, można by dzięki temu wyeliminować część powtórzeń i uzyskać pełniejszy obraz opisywanego zjawiska. Sądzę, że taki zabieg można było zastosować w przypadku dwóch artykułów z ostatniej części książki (*Obraz Polski i Polaków wśród czechosłowackich elit politycznych na emigracji (1939–1945); Elity polityczne na emigracji 1939–1945*). Uwagi te w niczym nie osłabiają pozytywnej oceny książki Romana Barona.